

**BĘDZIECIE MOIMI ŚWIADKAMI PO KRAŃCE ZIEMI
(Dz 1,8). ŁUKASZOWA WIZJA ŚWIADECTWA
Z PERSPEKTYWY DZIEJÓW APOSTOLSKICH**

**You Will Be My Witnesses to the Farthest Parts
of the Earth (Acts 1:8). Lukan Vision
of a Witness From the Perspective of Acts**

Abstract: Because of the richness of Lukan theology regarding witness, the author was unable to cover all of its aspects. Thus the study touches only upon its major threads. Besides the obvious issues of the apostles role as witnesses, the content of their witnessing, and its recipients – the study presents some other personalities involved in transmitting the Good News of God’s salvation to humanity. Indeed, the greatest stress is placed on the testimony of God himself. Despite being a constant Mystery for humankind, He never ceases being involved in their history and witnessing to his salvific plans. Although there are only a few texts within Acts that connect the persons of the Trinity to witnessing, one should consider them as fundamental to a full Lukan theology of witness.

Keywords: Testimony, witness, Lukan work, theology of Acts

Streszczenie: Bogactwo Łukaszej teologii na temat świadectwa nie pozwoliło autorowi artykułu na objęcie wszystkich jej aspektów. Studium podjęło jedynie główne wątki, które do niej należą. Jednakże, obok oczywistych kwestii, takich jak świadectwo apostołów, jego treść i odbiorcy, artykuł zawiera jeszcze charakterystykę innych osób uczestniczących w przekazywaniu

ludziom Dobrej Nowiny o zbawieniu. Motywem najmocniej zaakcentowanym w artykule jest świadectwo samego Boga. Pozostając dla człowieka nieustającą tajemnicą, nigdy nie przestaje On uczestniczyć w jego historii i dawać świadectwa na temat swoich zbawczych planów. Mimo że liczba tekstów w Dziejach Apostolskich łączących poszczególne Osoby Trójcy Świętej ze świadectwem jest niewielka, należy je uznać za fundamentalne dla Łukaszej teologii świadectwa.

Słowa klucze: Świadectwo, świadek, dzieło Łukasza, teologia Dz

Trudno o bardziej sztandarowy temat dla księgi Dziejów Apostolskich niż świadectwo i ewangelizacja. Dla każdego czytelnika drugiego tomu dzieła Łukasowego jest oczywiste, że całość narracji osnuta jest wokół wielkiego pochodłu uczniów, którzy na każdym miejscu dają świadectwo o Jezusie i Jego zmartwychwstaniu, posuwając się coraz dalej od zbawczego centrum – Jeruzalem. Temat ten jest do tego stopnia główną nicią narracyjną księgi, że zespół anglosaskich biblistów pod redakcją I.H. Marshalla i D. Petersona opublikował w swoim czasie sześciusetstronicowe opracowanie dotyczące teologii Dziejów Apostolskich zatytułowane *Witness to the Gospel. The Theology of Acts* (Grand Rapids, MI: Eerdmans 1998)¹. Świadczy to o powszechnym przekonaniu uczonych, że Łukasz świadomie nadał swojemu dziełu charakter opowiadania o świadectwie².

---

¹ Oczywiście, od strony treści tylko fragment książki poświęcony jest tematyce świadectwa, ale fakt, że autorzy książki zdecydowali się na taki tytuł, jest znamienity.

² Najobszerniejszą monografią w języku polskim poświęconą tej tematyce jest studium F. Mickiewicza, *Świadkowie zbawczego posłannictwa oraz mesjańskiej i boskiej godności Jezusa w pismach św. Łukasza i św. Jana* (Ząbki: Apostolicum, 2003). Z ważniejszych polskich artykułów należy jeszcze wymienić: Mikołajczak, „Świadectwo Jezusa”, 253-263; Aletti, „Świadkowie Zmartwychwstałego”, 127-149; Rostkowski, „Znaczenie apostołskiego świadectwa”, 43-65; Podeszwa, „Trzeba, abyś w Rzymie zaświadczył o mnie”, 293-307; Kudasiwicz, „Wy jesteście świadkami tego”, 519-540; Dziuba, „Być świadkiem”,

1. ŚWIADECTWO POMOSTEM ŁĄCZĄCYM DWIE CZĘŚCI DZIEŁA ŁUKASZA

Już na samym wstępie swojej księgi ewangelista zaznacza, że osią jego uporządkowanego opowiadania (διήγησις) będzie właśnie dawanie świadectwa. Czyni to, relacjonując wypowiedź Zmartwychwstałego do apostołów, która powszechnie jest odbierana jako skrótowy zarys narracji całego tomu:

⁷ Odpowiedział im [Jezus]: „Nie wasza to rzecz znać czasy i chwile, które Ojciec ustalił swoją władzą, ⁸ ale gdy Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie Jego moc i będziecie moimi świadkami w Jerozolimie i w całej Judei, i w Samarii, i aż po krańce ziemi” (Dz 1,7-8).

Wypowiedź Jezusa pojawia się w kontekście pytania apostołów o przywrócenie królestwa Izraela (w. 6), czyli żydowskich nadziei na spełnienie politycznego wymiaru mesjańskich obietnic. W relacji Łukasza Jezus dystansuje się od tych oczekiwań (w.7), zapowiadając jednocześnie rychłe zstąpienie Ducha Świętego, po którym dzieło ewangelizacji będzie kontynuowane aż po krańce ziemi (w. 8).

Zrozumienie kluczowego przekazu autora Łk–Dz wymaga dokładniejszej analizy w. 8 wraz z jego bliższym i dalszym kontekstem. W wypowiedzi Jezusa można wyróżnić kilka istotnych elementów. Pierwszym z nich jest osoba Ducha Świętego (τὸ ἅγιον πνεῦμα), a drugim – Jego moc (δύναμις), którą adresaci obietnicy mają otrzymać (λαμβάνω), kiedy Duch na nich przyjdzie (ἐπέρχομαι). Trzecim elementem są sami adresaci Jezusowego orędzia, którzy nie są jednak dokładnie określani, ponieważ ich zbiorowość ukrywa się za zaimkiem osobowym „wy” (ὁμοῖς) i domaga się identyfikacji. W tej samej osobie występują dwa z trzech czasowników tego wersetu (λήμψεσθε, ἔσεσθε). W ścisłym powiązaniu z przekazaniem mocy

---

105-122; Kudasiewicz, „Nawrócenie Szawła z Tarsu”, 430-439; Banaszek, „«Uczeń» i «świadek»”, 31-59; Kubiś, „Czas Kościoła”, 32-68.

Ducha Świętego Jezus nazywa tę nieokreśloną zbiorowość „swoimi świadkami” (μου μάρτυρες)³.

Kolejne elementy mają najwyraźniej charakter geograficzny, przy czym kluczem porządkującym jest w tym wypadku odległość dzieląca dane określenie od miejsca przebywania Jezusa. Wspomniane są kolejno: Jeruzalem, Judea, Samaria i kraniec ziemi (ἔσχατον τῆς γῆς).

Fakt otrzymania mocy Ducha Świętego jest niewątpliwie rodzajem istotnej historycznej i teologicznej cezuury, bez której świadectwo adresatów obietnicy nie będzie możliwe. Wskazuje na to paralelny opis zawarty w trzeciej Ewangelii (Łk 24,47-49)⁴, w którym Duch Święty zostaje nazwany obietnicą Ojca (ἡ ἐπαγγελία τοῦ πατρός w. 49). Wypowiedź Jezusa łączy się tam ściśle z wyraźnym nakazem pozostania (καθίζω) w Świętym Mieście do czasu wyposażenia w moc z wysoka (ἐξ ὑψους δύναμις).

Fragment z trzeciej Ewangelii o posłaniu Zmartwychwstałego (Łk 24,47-49) zawiera wiele innych ważnych uzupełnień w stosunku do początkowej sceny z Dziejów Apostolskich (Dz 1,5-8). Łukasz ewangelista przedstawia scenę następująco:

⁴⁴ Potem rzekł do nich: „To właśnie znaczyły słowa, które mówiłem do was, gdy byłem jeszcze z wami: Musi się wypełnić wszystko, co napisane jest o Mnie w Prawie Mojżesza, u Proroków i w Psalmach”. ⁴⁵ Wtedy oświecił (dosł. otworzył) ich umysły, aby rozumieli Pisma, ⁴⁶ i rzekł do nich: „Tak jest napisane: Mesjasz będzie cierpiał i trzeciego dnia zmartwychwstanie, ⁴⁷ w imię Jego głoszone będzie nawrócenie i odpuszczenie grzechów wszystkim narodom, począwszy od Jeruzalem. ⁴⁸ Wy jesteście świadkami tego. ⁴⁹ Oto Ja ześlę na was obietnicę mojego Ojca. Wy zaś pozostaniecie w mieście, aż będziecie uzbrojeni mocą z wysoka” (Łk 24,44-49).

---

³ Zob. Keener, *Acts*, I, 691-697. Autor omawia sens greckiego terminu μάρτυρ na tle jego użycia w innych księgach Nowego Testamentu.

⁴ Kudasiewicz („Jeruzalem”, 124) wprost nazwał obydwa fragmenty podwójnym sformułowaniem jednego nakazu.

W przypadku opisu ewangelicznego argumentacja toczy się na podstawie Pism odniesionych do wydarzeń paschalnych (w. 46; por. Łk 24,26-27). Jej zrozumienie wymaga specjalnej łaski, która została określona mianem „otwarcia umysłu” (διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν w. 45)⁵. Użycie tego czasownika w Łk 24 jest uderzające, ponieważ w piętnastu wersach pojawia się on aż trzykrotnie (w. 23, 31, 32), zawsze w odniesieniu do udzielenia człowiekowi szczególnej dyspozycji do przyjęcia nadprzyrodzonej rzeczywistości. Łukasz użył tego czasownika w podobnym kontekście jeszcze tylko dwa razy w Dziejach Apostolskich. Najpierw w opisie nauczania Pawła w Filipi, kiedy Pan otworzył serce (διήνοιξεν τὴν καρδίαν) Lidii z Tiatyry, by z uwagą słuchała słów apostoła (Dz 16,14), a następnie w odniesieniu do jego misyjnych działań w Tesalonice, kiedy wyjaśniał (διανοίγων) słuchaczom Pisma (Dz 17,3)⁶.

Zgodnie z zapowiedzią Jezusa następstwem Jego Zmartwychwstania będzie głoszenie nawrócenia i odpuszczenia grzechów (κηρυχθῆναι ... μετάνοιαν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν w. 47). Jezus zapowiada również, że wielka ewangelizacja zacznie się od Jeruzalem i będzie kierowana do wszystkich narodów (εἰς πάντα τὰ ἔθνη), co czyni dalsze uwagi na temat jej geograficznego postępu bezprzedmiotowymi.

---

⁵ Jest rzeczą niezrozumiałą, dlaczego tłumacz BT zamienił czynność otwarcia umysłu na oświecenie. Istnieje oczywiście pewna analogia między obydwoma czynnościami, ale użyciu tu czasownik nie ma nic wspólnego ze światłem; por. BDAG, s.v. διανοίγω. Słownik przewiduje tylko dwa znaczenia: 1) otwarcie łona lub w sensie metaforycznym serca, umysłu itp. oraz 2) wyjaśnienie tekstu (por. Łk 24,32; Dz 17,3). Poza tym „otwarcie umysłu” kładzie większy akcent na samodzielność apostołów w dochodzeniu do prawdy zawartej w Pismach, ponieważ działanie Jezusa jest do niej przygotowaniem.

⁶ Dwa z przytoczonych tu fragmentów odnoszą się wprawdzie do czynności wyjaśniania tekstu świętego (Łk 24,32; Dz 17,3), ale nie chodzi tu o zwykle intelektualne zabiegi. Autor najwyraźniej ma na myśli oddziaływanie łaski, które sprawia, że uczestnik zdarzenia zaczyna przyjmować orędzie Boże we właściwy sposób.

W drugim tomie Łukaszewego dzieła wiadomo jedynie, że adresaci wypowiedzi Jezusa będą Jego świadkami, co kieruje uwagę czytelnika ku przyszłości bez możliwości jasnego określenia treści świadectwa. Natomiast stwierdzenie w Ewangelii sformułowane jest w czasie teraźniejszym i precyzuje, że świadectwo dotyczy „tych [rzeczy]” (τούτων w. 48), rozciągając się na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość⁷. Ponieważ analizowana scena należy do cyklu chrystofanii, powiązanie świadectwa z wydarzeniami paschalnymi wydaje się niezwykle istotne.

W Ewangelii dar Ducha Świętego, w przeciwieństwie do księgi Dziejów Apostolskich, został wyrażony metaforycznie. To, co Jezus w drugim tomie nazywa wprost chrztem w Duchu Świętym (w. 5) lub mocą Ducha Świętego (w. 8), Ewangelia określa mianem „obietnicy mojego Ojca” (ἡ ἐπαγγελία τοῦ πατρὸς μου) lub mocą z wysoka (ἐξ ὕψους δύναμις), bez jakiegokolwiek wzmianki o Duchu Świętym (Łk 24,49). W obydwu tomach widać jednak wyraźnie, że dar Ducha pozostaje kluczowym punktem, od którego zacznie się realizacja zbawczych planów Zmarłychwstałego.

Wstępna analiza obydwu fragmentów, które świadomie przygotowują narrację Łukasza w Dziejach Apostolskich, pozwala wyróżnić kilka ważnych wymiarów badanej tematyki świadectwa. Można je sprowadzić do trzech pytań: kto? co? i do kogo? Inaczej mówiąc, chodzi o analizę tożsamości świadków, samego świadectwa oraz tych, do których jest ono skierowane. Ostatecznie więc analiza składać się będzie z trzech głównych części dotyczących świadków przedstawionych w kluczu historiozbawczym, zagadnień dotyczących treści i charakteru świadectwa oraz potencjalnych odbiorców owego świadectwa.

---

⁷ Grecka fraza ὑμεῖς μάρτυρες τούτων (Łk 24,48) jest klasycznym przykładem zdania nominalnego i jako taka nie rozstrzyga, który czas ma się na myśli; por. BDF §127-128. Kontekst zdaje się uprzywilejowywać przede wszystkim teraźniejszość i przyszłość, ale odniesienia do przeszłości nie można oddalić, ponieważ zaimek wskazujący τούτων najwyraźniej do niej odsyła; por. BDF §290(2).

2. ŚWIADKOWIE

2.1. Praświadectwo Ojca, Syna i Ducha Świętego

Wypowiedzi zmartwychwstałego Jezusa na temat dawania świadectwa są w oczywisty sposób skoncentrowane na grupie Jego najbliższych uczniów. Nie znaczy to wcale, że Łukaszcza teologia świadectwa ogranicza się do nich. Dzieje Apostolskie zawierają teksty, które podmiotem świadectwa czynią samego Boga. Przemawiając w Antiochii Pizydyjskiej, Paweł Apostoł wspomina wydarzenia z przeszłości Izraela i nawiązując do postaci Dawida deklaruje, że Bóg dał o nim świadectwo (*μαρτυρήσας*), czyniąc go swoim wybrańcem zdolnym do wypełnienia Jego woli (Dz 13,22). Po uzdrowieniu paralytyka w Listrze głosi katechezę poganom, wykazując, że Bóg-Stworzyciel dał świadectwo o sobie (dosł. „nie pozostał bez świadectwa” – *οὐκ ἀμάρτυρον αὐτὸν ἀφήκεν*) wobec wszystkich ludzi poprzez dar deszczu, urodzaj i radość (Dz 14,17). Natomiast podczas apostolskiego rozstrzygnięcia w Jerozalemie na temat warunków przynależności do Kościoła Piotr stwierdza, że Bóg zaświadczył na korzyść nie-Żydów (*ἐμαρτύρησεν* Dz 15,8). Co więcej, kontekstem tego ostatniego świadectwa jest dar Ducha Świętego przypisywany bezpośrednio Bogu (*δοὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*). Wynika stąd, że według Łukasza istnieje świadectwo uprzedzające świadectwo apostolskie. Jest nim świadectwo samego Boga⁸.

---

⁸ Monografią, która jednoznacznie uwzględnia świadectwo Boga i Ducha Świętego, jest opracowanie Nellesena, *Zeugnis*, 253-276. Wśród dających świadectwo w Dziejach Ducha Świętego wymienia Soards, *The Speeches in Acts*, 197. O świadectwie Boga w Dziejach Apostolskich wspomina też Marshall, *Acts*, 65. W książce Mickiewicza (*Świadkowie Jezusa*, 105-164) znajduje się rozdział poświęcony świadectwu Boga na rzecz Jezusa, ale autor nie uwzględnia kluczowych tekstów zawartych w Dziejach Apostolskich, skupiając się wyłącznie na ewangeljach. Nawiązanie do Dz 2,22 i 10,38 (s. 110-111, 116-117) kieruje jego uwagę na ziemską działalność Jezusa.

Obraz Boga jako świadka nie jest oryginalnym ujęciem autora Łk–Dz. Stary Testament zna wiele przykładów użycia w stosunku do Boga zarówno rzeczownika *μάρτυς*, jak i czasownika *μαρτυρέω*. Już w scenie zawarcia przymierza, w której następuje ryt oczyszczenia ludu, Mojżesz zapewnia, że nikt nie odważy się wejść na górę, ponieważ Bóg dał jednoznaczne świadectwo (*διαμεμαρτύρησαι*), że nie należy tego czynić (Wj 19,23). Pierwsza Księga Samuela czterokrotnie nazywa Boga świadkiem w kontekście prawnych rozstrzygnięć (1 Sm 12,5.6; 20,23.42), a Pierwsza Księga Królewska określa go mianem świadka wdowy (*ὁ μάρτυς τῆς χήρας* 1 Krl 17,20). Do najważniejszych przykładów w tradycji prorockiej należą księgi Jeremiasza i Malachiasza. Obydwaj przedstawiają Boga jako świadka grzechów Izraela (Jr 36,23; 42,5; Ml 3,5). W podobnym duchu wspomina o Bogu-Świadku późna tradycja mądrościowa (Mdr 1,6)⁹.

Tekstem nawiązującym do misji pierwotnego Kościoła wspieranej świadectwem „z góry” jest opis wydarzeń z pierwszej wyprawy Pawła i Barnaby w Azji Mniejszej. Apostołowie, odwiedzając między innymi Ikonium, głosili skutecznie Słowo Boże w tamtejszej synagodze mimo sprzeciwu niektórych Żydów (Dz 14,1-2). Najważniejszy w kontekście świadectwa jest w. 3, w którym wspomina się, iż apostołowie „[...] nauczali odważnie, ufni w Pana, który potwierdzał (*μαρτυρέω*) słowo swej łaski cudami i znakami, dokonywanymi przez ich ręce”. Akcent na działanie „z góry” jest w tym wersecie podwójny, ponieważ nie tylko czyni on z Pana Świadka apostołowskiej działalności, ale również Słowo łaski ma bezpośrednie źródło w Nim (*τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ*)¹⁰. Jest kwestią otwartą, czy ewangelista czyni tutaj aluzję do działań Boga Ojca,

⁹ Kontynuację takich ujęć można spotkać w *Corpus Paulinum*: Rz, 1,9; 2 Kor 1,23; Flp 1,8; 1 Tes 2,5.10; Hbr 11,4 oraz pismach Janowych: 1 J 5,9.10; Ap 3,14.

¹⁰ Fraza „słowa łaski” bardzo mocno wiąże działania apostołów z osobą Jezusa Mesjasza (por. Łk 4,22). Szerzej na temat znaczenia słowa łaski w teologii Łukasza, zob. Nolland, „Words of Grace”, 44-60; Mielcarek, *Jezus*, 128-140; tenże, „Moc Jezusowego słowa”, 113-124.

czy też myśli o zmartwychwstałym Chrystusie. Istnieją w każdym razie poważne przesłanki, by werset ten odczytywać chrystologicznie¹¹. Tak czy inaczej również Dz 15,3 zawiera bardzo wyraźną aluzję do asystencji „z góry”, którą cieszą się przedstawiciele pierwotnego Kościoła.

Do świadectwa Zmartwychwstałego można zaliczyć także pewne sceny z życia apostołów, które dotyczą uzdrowień. Zarówno w scenie z paralitykiem koło świątyni, jak i w taumaturgicznych działaniach Piotra w Lyddzie autor Łk–Dz jednoznacznie sugeruje, że chodzi *de facto* o akcję samego Jezusa. W pierwszym wypadku apostoł deklaruje, że zdrowie paralitykowi przywróciło imię Jezusa (Dz 2,32). W drugim, deklaracja wobec Eneasza jest jeszcze bardziej bezpośrednia: „Eneaszu [...] Jezus Chrystus cię uzdrowia [...]” (Dz 9,34). Intencja autora jest jasna: Jezus żyje i nadal działa. On jest prawdziwym Świadkiem, a inni są co najwyżej Jego reprezentantami¹².

Trzecia Osoba Trójcy Świętej jest w dawaniu świadectwa najbardziej widoczna. Wynika to przede wszystkim z samej konstrukcji obydwu opisów ostatniej chrystofanii (Łk 24,42-49; Dz 1,5-8), ponieważ Duch Święty jawi się w nich jako warunek konieczny przyszłej ewangelizacji Kościoła¹³. Szczególną uwagę zwraca sformułowanie z Dz 1,8, w którym użyta forma czasownika εἰμί pozwala widzieć w stwierdzeniu Jezusa nie tylko zapowiedź

---

¹¹ Łukasz bardzo starannie skonstruował mowę św. Piotra w dzień Pięćdziesiątnicy, aby tekst Jł 3,1-5 (LXX) został odczytany chrystologicznie (Dz 2,20-21; por. 2,36); por. Kilgallen, „With Many Other Words”, 75-76; Mielcarek, „Żydowskie święto Pięćdziesiątnicy”, 73-76. Na ten fakt zwraca również uwagę Fitzmyer, *Acts*, 527 oraz noty do Dz 1,21 i 2,21 na stronach 226 i 253.

¹² Innym aspektem tej samej teologii jest Słowo, które za łaską Pana a przy współdziałaniu apostołów rozszerza się i rośnie. Więcej na ten temat, zob. Mielcarek, „Dynamizm”, 53-64.

¹³ W języku polskim jest dostępna argumentacja na ten temat w artykułach Alettiego („Świadkowie Zmartwychwstałego”, 130-132) i Kubisia („Czas Kościoła”, 47-50).

przyszłych działań uczniów, ale również rodzaj nakazu¹⁴. Głębsze teologicznie i znacznie bardziej odpowiadające Łukaszej koncepcji jest jednak widzenie sceny dialogu przed Wniebowstąpieniem w kontekście późniejszych działań Ducha Świętego. Autor Łk–Dz wielokrotnie podkreśla, że to właśnie Duch daje uczniom Jezusa moc do bycia świadkami. Świadcstwo Piotra Apostoła dokonuje się wobec Sanhedrynu przy szczególnej asystencji Ducha (Dz 4,8) i to on kontynuuje dzieło umocnienia uczniów w celu skutecznej ewangelizacji (4,31). Dynamika działania Ducha Świętego jest przy tym oczywista nie tylko dla narratora i czytelnika, ale również dla bohaterów opowiadania. Apostołowie dający świadectwo są bowiem w pełni świadomi obecności Ducha w ich misji. Sądzeni przed Sanhedrynem za głoszenie Dobrej Nowiny na terenie świątyni deklarują, że są świadkami wywyższenia Jezusa, a wraz z nimi świadkiem jest także Duch Święty (Dz 5,32). Podobnie świadom świadectwa Ducha Świętego jest Paweł, którego Duch nieustannie przekonywał (*διαμαρτύρομαι*) o czekających go wyzwaniach podczas działań misyjnych (20,23).

Część komentatorów, opisując ten niezwykle związek ludzi świadków i Ducha Świętego, uzasadnia potrzebę otrzymania mocy (*δύναμις*) od Ducha czasem prześladowań¹⁵. Według nich uczniowie potrzebują szczególnej odwagi, by głosić Dobrą Nowinę mimo realnego zagrożenia śmierci (por. Dz 6,10; 7,51-60). Trzeba się zgodzić, że tematyka prześladowań i duchowego do nich przysposobienia jest wyraźnie obecna w kontekście działań ewangelizacyjnych pierwotnej wspólnoty. Została ona zresztą przygotowana już w pierwszym tomie dzieła Łukaszelego (Łk 21,11-19). Należy jednak podkreślić, że intencja trzeciego ewangelisty jest o wiele szersza. Duch Święty, będąc działającą Mocą Bożą i darem Zmartwychwstałego udzielonym Kościołowi, jest racją skuteczności

---

¹⁴ A. Kubiś („Czas Kościoła”, 46) nazywa je *futurum imperatywnym* lub *wolitywnym*.

¹⁵ Kubiś, „Czas Kościoła”, 47.

misji jego członków w świecie niezależnie od wszelkich przeciwności. To właśnie dlatego przy wzmiance o niezwykłej odwadze świadczących (*παρρησία* 2,29; 4,13) autor Łk–Dz dba o to, by czytelnik został uprzednio poinformowany, że byli oni napełnieni Duchem Świętym (2,1-4; 4,8). Ci sami członkowie jerozolimskiej wspólnoty, modląc się o odwagę (*παρρησία*) w głoszeniu Dobrej Nowiny (Dz 4,29), zostają natychmiast napełnieni Duchem Świętym (w. 31)¹⁶. Motyw odwagi w głoszeniu pojawia się także bezpośrednio po zesłaniu Ducha Świętego, gdy Piotr przemawia do Żydów z wszystkich krańców ówczesnego świata (2,29).

Istnieje jeszcze jedno ważne połączenie świadczące o wielkiej wadze osoby Ducha Świętego w kontekście świadectwa. Jest nim ścisła łączność czasownika napełniać (*πίμπλημι*) z głoszeniem Słowa Bożego (*λαλέω τῶν λόγων τοῦ θεοῦ*)¹⁷. Trzeci ewangelista przedstawia w taki sposób poszczególne postacie w pierwszym tomie swojego dzieła. Tak prorokuje pełna Ducha Elżbieta (1,41-45), a potem jej mąż Zachariasz (Łk 1,67-79). Pod wpływem Ducha świadczą Symeon i Anna (2,25-38), a wreszcie swoją mesjańską misję inauguruje pełen Ducha Jezus (Łk 4,14-15). Właściwą akcję w Dziejach Apostolskich rozpoczyna *de facto* napełnienie (*πίμπλημι*) Duchem Świętym uczniów obecnych w Wieczerniku, które skutkuje mówieniem językami (*λαλέω* Dz 2,4), a potem odważną wypowiedzią Piotra wobec zgromadzonych słuchaczy (*ἀποφθέγγομαι* w. 14). Podobnie Paweł głosi (*κήρυσσω*) prawdę o Jezusie niemal natychmiast po napełnieniu (*πίμπλημι*) Duchem Świętym (9,17-20), czy też pod wpływem Ducha wypowiada słowa (*λέγω*), które skutkują ślepotą Elimasa, maga (13,9-11).

Wszystkie powyższe teksty jednoznacznie wskazują, że dla Łukasza misja świadectwa o Bogu i Jego Proroku Pomazańcu – Zbawicielu jest w pierwszej kolejności dziełem Trójcy Świętej. W opisie Łukasza najbardziej

---

¹⁶ O roli Ducha Świętego w Dz 4,23-31 pisał już Rosik, „Duch Święty”, 151-164.

¹⁷ Zob. Kubiś, „Czas Kościoła”, 48.

widoczne jest działanie Ducha Świętego, którego posłał Kościołowi zmartwychwstały Pan, ale i Ojciec, i Syn są stale zaangażowani. Bez tego swoistego praświadcstwa nie byłoby innych świadków.

2.2. Świadcstwo Pisma¹⁸

Przedłużeniem praświadcstwa Boga jest spisana tradycja Izraela. Święte teksty będące zapisem zbawczych wydarzeń i Bożych obietnic były wielokrotnie przywoływane zarówno w księgach Starego, jak i Nowego Testamentu. Podobnie powszechne było przekonanie, że muszą się one spełnić. Dzieje Apostolskie zawierają dwa fragmenty, w których mówi się o świadcstwie Pisma. Pierwszy z nich dotyczy katechezy Piotra w domu Korneliusza w Cezarei, w której apostoł nawiązuje do biblijnych zapisów o przysłanym Mesjaszu i Jego losie, deklarując: „Wszyscy prorocy świadczą o tym, że każdy, kto w Niego wierzy, przez Jego imię otrzymuje odpuszczenie grzechów” (Dz 10,43). Kilkanaście rozdziałów dalej podobnego sformułowania używa w swojej mowie obrończej Paweł, argumentując na rzecz wiarygodności swojej nauki: „[...] z pomocą Bożą [...] dają świadcstwo małym i wielkim, nie głosząc nic ponad to, co przepowiedzieli Prorocy i Mojżesz” (Dz 26,22). Czasownik *μαρτύρομαι* odnosi się wprawdzie do osoby Pawła, ale apostoł, odwołując się do biblijnej tradycji, usiłuje przekonać do wiary króla Agryppę na podstawie świadcstwa dwóch ustalonych już części kanonu hebrajskiego: Prawa i Proroków. Inaczej mówiąc, uważa swoje świadcstwo za wiarygodne, ponieważ dokładnie tak samo świadczą teksty Pisma Świętego. Bardzo podobne wyznaczenie Paweł składa wobec prokuratora Feliksa w Cezarei, deklarując, że jego wiara opiera się na tym, co zostało zapisane w Prawie i u Proroków (Dz 24,14).

---

¹⁸ F. Mickiewicz (*Świadkowie Jezusa*, 118-126) umieszcza świadcstwo Pisma w rozdziale o świadcstwie Boga o Jezusie, ale wydaje się właściwsze jego oddzielenie.

Autor Łk–Dz w tej samej perspektywie widzi rolę świętych tekstów od samego początku swojego dzieła. Na autorytet proroków powołuje się w swoim hymnie Zachariasz (Łk 1,70) i oni są kluczem do zrozumienia misji Jana Chrzciciela (Łk 3,4). Tekst Izajasza zostaje użyty jako definicja mesjańskiej tożsamości Jezusa (Łk 4,18-19), a na Prawo i Proroków powołuje się sam Jezus, zapowiadając swoją mękę (Łk 18,31). W podobnym duchu zmartwychwstały Pan nawiązuje do świadectwa Pisma w drodze do Emaus (Łk 24,25.27) i tak też tłumaczy rolę Pisma apostołom podczas ostatniego spotkania (w. 44).

W drugim tomie metoda jest identyczna. W pierwszej popaschalnej katechezie Piotr wskazuje na spełnienie się zapowiedzi proroka Joela (Dz 2,16), a w kolejnych wystąpieniach wielokrotnie powołuje się na proroków bądź Mojżesza (Dz 3,18.21.24; 7,37). Tak też postępuje Paweł. Według niego uczestnictwo wyznawców judaizmu w odrzuceniu Jezusa było spełnieniem słów proroków „odczytywanych co szabat w synagodze” (Dz 13,27). Wreszcie, rozstrzygnięcie zgromadzenia apostoelskiego także dokonuje się na podstawie tekstów zawartych w zbiorze Proroków (Dz 15,15).

2.3. Świadectwo uczniów

Zmartwychwstały Jezus w swoim ostatnim orędziu używa konsekwentnie 2. os. l. mn. „wy” (ὁμεῖς). Nie wyjaśnia przy tym, kogo ma na myśli. Łukasz zadbał jednak o czytelnika, by ten nie miał co do tego najmniejszych wątpliwości. Wprowadzając na scenę pierwszych bohaterów swojego drugiego tomu, zaznacza, że ostatniego dnia swojej widzialnej obecności na ziemi Jezus udzielił poleceń apostołom (ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις Dz 1,2). Kolejne wersety kontynuują odniesienie do tego samego zbiorowego podmiotu, aż po wprowadzenie mowy nie-

zależnej (w. 4)¹⁹. Chodziło zatem o najbliższe otoczenie uczniów Jezusa²⁰.

Taką identyfikację i zarazem wagę grona dwunastu apostołów potwierdzają działania następujące bezpośrednio po wniebowstąpieniu, a mianowicie wybór następcy Judasza (Dz 1,15-26). Nie chodzi tu tylko o sam fakt uzupełnienia grupy ukonstytuowanej przez Jezusa, ale także o definicję kandydatów, spośród których dokonano wyboru. Wypowiedź Piotra da się sprowadzić do dwóch elementów: bycie wraz z apostołami przez cały czas ziemskiej działalności Jezusa²¹ (od chrztu Jana do wniebowstąpienia) i bycie świadkiem Jego zmartwychwstania (Dz 1,21-22). Odpowiedzialni za młody Kościół wyrażają w ten sposób przekonanie, że wiarygodne świadectwo apostoelskie o Jezusie może dać tylko ten, kto był jego uczniem od początku. Samo uczestnictwo w wydarzeniach

---

¹⁹ Trochę bardziej skomplikowana jest sytuacja wypowiedzi Zmartwychwstałego w trzeciej Ewangelii. Łukasz zaznacza bowiem, że chrystofania miała miejsce w obecności „jedenastu i tych z nimi” (οἱ ἑνδεκά καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς – Łk 24,33). Nie ma kłopotu ze zdefiniowaniem grona jedenastu, ale jak duże było grono pozostałych? Łukasz wspomina o liczbie stu dwudziestu przy okazji wyboru Macieja (Dz 1,15), ale czy grupa ta jest identyczna z obecnymi przy ostatniej chrystofanii i przy zesłaniu Ducha Świętego? Tak czy inaczej należy myśleć o najwęższym gronie uczniów Jezusa, ponieważ zapowiedzi przyszłej misji są obecne już w trzeciej Ewangelii i dotyczą głównie grona dwunastu (Łk 5,10; 9,1-6), a potem także siedemdziesięciu dwóch uczniów (Łk 10,1-12). Te same sceny nie pozwalają na zbyt ekskluzywistyczne potraktowanie grona naśladowców, ponieważ nad Jeziorem Galilejskim obok apostołów dołączają także inni bezimienni uczniowie (Łk 5,9-11).

²⁰ Keener (*Acts*, I, 696) przekonuje, że terminu „świadek” nie należy ograniczać tylko do pierwszych uczniów Jezusa. Z pewnością należą do nich także Szczepan i Paweł, o których będzie mowa w dalszej części wywodu.

²¹ Fraza grecka εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν jest trudna do przetłumaczenia. C.K. Barrett (*Acts*, 101) uważa ją za gramatycznie niezgodną, ponieważ należałoby w tym miejscu oczekiwać raczej formy *imperfectum*. Proponuje się najczęściej rozumienie metaforyczne i zastępuje określeniem „przebywał z nami”; por. BT, NJB, lub pozostawia tłumaczenie dosłowne.

paschalnych nie wystarcza. Drugim istotnym aspektem tej obecności jest bycie we wspólnocie uczniów (τῶν συνελθόντων ἡμῖν w.21). Dla wiarygodnego świadectwa jest bowiem fundamentalnie ważniejsze istnienie określonej grupy świadków zmartwychwstania Jezusa niż ich osobiste doświadczenie²². Można zatem mówić o kolegialnym charakterze świadectwa (μάρτυρα... σὺν ἡμῖν γενέσθαι w. 22).

Kolegialność świadectwa przejawia się nie tylko w jego zbiorowym dawaniu, ale przede wszystkim w jego zgodności. Chodzi o istnienie określonego „my”, za którym stoi autorytet apostołów, ale i samego Jezusa Chrystusa²³. Pierwsze świadectwo apostołskie w dniu Zielonych Świąt wypełnia dokładnie powyższe postulaty. Piotr, dzieląc się z zebranymi swoją interpretacją nadzwyczajnych wydarzeń, wskazuje na źródło Ducha Świętego, którym jest Zmartwychwstały Jezus przebywający w chwale Boga (Dz 2,33). Jednocześnie zwraca uwagę na fakt, że zachowanie Jego towarzyszy potwierdza zarówno eschatologiczne spełnienie daru Ducha, jak i chwałę Mesjasza. Uczniowie, mówiąc innymi językami (ἐτέραι γλώσσαι Dz 2,4), stają się kolegialnym świadkiem autentyczności wywyższenia Jezusa (ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες Dz 2,32)²⁴.

2.3.1. Pierwszy świadek – Piotr

Na temat struktury Dziejów Apostolskich napisano wiele monografii²⁵. Dla każdego, kto choćby pobieżnie zapoznał się z tą literaturą i treścią samej księgi, jest oczywiste, że Łukaszowa narracja uprzywilejowuje szczególnie

²² Zob. Aletti, „Świadkowie Zmartwychwstałego”, 130.

²³ Tak też Kubiś, „Czas Kościoła”, 58.

²⁴ Zob. Aletti, „Świadkowie Zmartwychwstałego”, 131.

²⁵ Krótkie omówienie zagadnienia w języku polskim czytelnik znajdzie w opracowaniu Józwiaka, „Dzieje Apostolskie”, 278-279. Elementy kompozycyjne księgi omawia także Rakocy, „Będziecie moimi świadkami”, 16-17. Z obcych pozycji np. Ó Fearghail, *Introduction*, 67-84. Strukturę Dziejów Apostolskich omawia w najnowszym wielotomowym komentarzu Keener, *Acts*, I, 574-581.

dwie postacie. Bohaterem pierwszych dwunastu rozdziałów jest niewątpliwie apostoł Piotr. Natomiast od rozdziału dziewiątego wchodzi na scenę Szaweł, który jako nawrócony Paweł dominuje niepodzielnie od rozdziału 13. do końca księgi. Opowiadanie Łukasza poświęcone postaci Pawła można podzielić na dwie duże sekcje, z których w pierwszej apostoł przedstawiony został jako misjonarz (Dz 13–21), a w drugiej – jako więzień (22–28)²⁶. Wyjątkiem jest tylko Dz 15, gdzie Piotr po raz ostatni odgrywa istotną rolę. Dz 1–12 zawierają wiele tekstów, które ukazują apostoła Piotra jako świadka. Do najważniejszych należą Dz 2–3 i 10, w których znajdują się jego główne mowy, ale podobny charakter mają też krótsze wypowiedzi znajdujące się w Dz 4,8-12.19-20; 5,29-32.

Mowa Piotra, mająca wyjaśnić niezwykle zachowanie członków pierwotnej wspólnoty z Jeruzalem w dniu Pięćdziesiątnicy, jest zatem jego pierwszym publicznym świadectwem. Jak już wspomniano wyżej, apostoł nie ogranicza się w niej do tematyki pneumatologicznej. Opis daru Ducha Świętego został zinterpretowany w świetle Jl 3,1-5, ale zaraz potem Piotr przechodzi do wykazania, że żyjący do niedawna wśród słuchaczy Jezus, dokonujący licznych znaków i cudów, jest zaplanowanym przez Boga Mesjaszem. Wbrew przekonaniom żydowskim Jego śmierć na krzyżu nie zniweczyła Jego misji, ponieważ Bóg wskrzesił Go spośród umarłych i obdarzył chwałą, czyniąc go nie tylko Mesjaszem, ale i Panem (Dz 2,36)²⁷. On, jako Pan i Zbawiciel, posłał Ducha swoim uczniom, by kontynuowali dzieło głoszenia Dobrej Nowiny, dzieląc się eschatologicznymi darami ze wszystkimi (2,39)²⁸. Całość mowy Piotra zdaje się akcentować jego indywidualną funkcję świadka. Jednakże w końcowej części mowy znajduje się deklaracja, która podkreśla moc zbiorowe-

---

²⁶ Zob. Kilgallen, „Witness”, 148.

²⁷ Według niektórych Jezus otrzymuje mesjańską godność dopiero w momencie chrztu; por. Bruce, *Acts*, 128. Łukasz zapowiedział jednak Jego tożsamość na samym początku swojego dzieła (Łk 1,32-33.35; 3,21-22; 4,18-19), a kolejne epizody tylko potwierdzają ten fakt.

²⁸ Por. Kilgallen, „Witness”, 138.

go świadectwa: „my wszyscy jesteśmy tego świadkami” (πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες w. 32; por. 3,15; 5,32)²⁹.

Kolejne wystąpienie apostoła znajduje się w rozdziale 3. Rozpoczyna go scena uzdrowienia paralityka przy świątyni (Dz 3,1-11)³⁰. Piotr, wykorzystując powstałe po uzdrowieniu zbiegowisko, przypisuje znak Jezusowi, którego nazywa Świętym i Sprawiedliwym (ὁ ἅγιος καὶ δίκαιος Dz 3,14) oraz tym, od którego pochodzi życie (ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς w. 15). Według apostoła uzdrowiony jest uosobieniem spełnienia obietnic, które Bóg złożył wobec Izraela. Mimo grzechu zabójstwa Mesjasza pozostają one aktualne dla wszystkich, którzy się nawrócą (w. 19).

Wątek uzdrawiającego Zbawiciela jest kontynuowany w rozdziale 4. Piotr składa świadectwo w atmosferze narastającej wrogości ze strony władz religijnych³¹. Czytelnik Łukasowego dzieła został już jednak przygotowany na taką ewentualność, ponieważ zapowiedzi na ten temat były treścią nauczania Jezusa w trzeciej Ewangelii (Łk 12,11-12). W pewnym sensie świadectwo przed sądem, naznaczone zewnętrzną wrogością, jest rodzajem potwierdzenia jego autentyczności, gdyż jedynie fałszywi prorocy byli chwaleni przez wszystkich (Łk 6,26). Narastająca wrogość pozwala Łukasowi wprowadzić nowy argument z Pisma na temat Jezusa. On jest zapowiadany kamieniem, odrzuconym wprawdzie przez budujących, ale uczynionym przez Boga najważniejszym elementem budowli (Dz 4,11)³².

W mowie Piotra pojawia się także inny, ważny teologicznie motyw, a mianowicie pełne mocy imię (ὄνομα) Je-

²⁹ Zob. Kubiś, „Czas Kościoła”, 58; por. Aletti, *Il racconto*, 20.

³⁰ M. Mikołajczak („Świadectwo Jezusa”, 261) podkreśla, że świątynia, która stała się pierwszym miejscem apostołskiego świadectwa, stała się jednocześnie przestrzenią, w której systematycznie narasta wrogość wobec świadków Chrystusa.

³¹ Por. Tannehill, *Narrative Unity*, I, 60.

³² Egzegeci powszechnie zauważają w wypowiedzi Piotra przekonanie pierwotnego Kościoła, że zbawienie człowieka może przyjść tylko przez Jezusa Chrystusa; zob. Pervo – Attridge, *Acts*, 116. J. Fitzmyer (*Acts*, 301) uważa go za część przed-Łukasowej tradycji.

zusa, które przywróciło zdrowie choremu (Dz 4,10)³³. Ten sam motyw został zaakcentowany jeszcze mocniej w w. 12, w którym podkreśla się zbawczą moc imienia Jezus dla każdego człowieka: „I nie ma w żadnym innym zbawienia, gdyż nie dano ludziom pod niebem żadnego innego imienia, w którym moglibyśmy być zbawieni”. Deklaracja apostoła wskazuje, że traktuje on akt uzdrowienia paralietyka jako dowód, że zmartwychwstały Jezus nie przestał działać i nadal dysponuje zbawczą mocą na ziemi³⁴.

Krótko potem zostaje odrzucone przez apostoła rozstrzygnięcie Sanhedrynu zabraniające głoszenia imienia Jezus, ponieważ sprzeciwiało się ono zbawczej woli Boga (Dz 4,18-19). Konflikt z żydowskimi władzami doprowadził do fizycznego prześladowania (5,18.40), ale nawet ono nie było w stanie zatrzymać apostołskiego świadectwa. Wobec Sanhedrynu Piotr potwierdził swoje przekonanie o wywyższeniu Jezusa na prawicę Boga jako Władcę i Zbawiciela (*ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα* 5,31), dodatkowo wzmacniając je deklaracją o współświadectwie Ducha Świętego (w. 32). Autor Łk–Dz uzupełnia informację o nieprzerwanym świadectwie apostołskim swoim krótkim summariem, które na pewien czas zamyka wątek narracyjny Piotra: „Nie przestawali też co dzień nauczać w świątyni i po domach i głosić Dobrą Nowinę o Jezusie Chrystusie” (Dz 5,42).

Ostatni element cyklu świadectwa pierwszego spośród apostołów znajduje się w rozdziałach 10–11. Nowością przedstawionych tam scen jest wątek obecności w Kościele pogan, który został potraktowany przez Łukasza bardzo szeroko³⁵. Całość opowiadania akcentuje bardzo wyraźnie nadprzyrodzony charakter ciągu wydarzeń, które ostatecznie doprowadzają do spotkania Korneliusza i Pio-

---

³³ Szerzej na temat znaczenia imienia Jezusa w kontekście przepowiadania Piotra zob. Bolt, „Mission”, 200-202.

³⁴ Por. Kilgallen, „Witness”, 140.

³⁵ Dz 15 jest kontynuacją i rozwinięciem scen z domu Korneliusza w Cezarei Nadmorskiej. Deklaracja zgromadzonych jest konsekwencją nauczania Jezusa i prowadzenia Kościoła przez Jego Ducha; por. Zmijewski, *Die Apostelgeschichte*, 575.

tra, i świadectwa tego ostatniego. Perspektywa interwencji „z góry” pozwala obydwu stronom akcji oczekiwać nowego rozwiązania, którego nie dałoby się osiągnąć ludzkimi siłami (w. 33)³⁶. Dlatego świadectwo Piotra nie polega na samym tylko słownym potwierdzeniu rzeczywistości nadprzyrodzonej, jak to miało miejsce we wcześniejszych rozdziałach (Dz 5,32). W tym wypadku Duch Święty objawia się jako współświadek apostoelskiej deklaracji, nie czekając nawet na zakończenie mowy (ἔτι λαλοῦντος Dz 10,44)³⁷.

Świadectwo Piotra w Cezarei uderza swoją nowością pod względem treści, ponieważ kieruje on swoje słowa do pogan. Dopóki misja apostołów docierała do wyznawców judaizmu, Jezusowi po zmartwychwstaniu przyznawano tytuły „Pan” i „Mesjasz” (Dz 2,36). W nowych warunkach został on uzupełniony o wymiar uniwersalny, dlatego apostoł deklaruje, iż jest On Panem wszystkich (πάντων κύριος Dz 10,36). Tytuł, który do tej pory był przede wszystkim kojarzony z kontekstem ściśle żydowskim, został obecnie rozciągnięty na wszystkich ludzi³⁸. Wydarzenie z Cezarei jest więc zapowiedzią nowych przestrzeni, do których Kościół będzie musiał dotrzeć, aby spełnić Boży plan zbawienia. Tych przestrzeni uczniowie Chrystusa nie byłiby w stanie zagospodarować bez wyraźnej interwencji Ducha Świętego, ponieważ dopiero jego działanie uświadomiło uczniom, że zapowiedziane przez Zmartwychwstałego „krańce ziemi” mają znaczenie nie tylko geograficzne, ale również uniwersalne³⁹ (por. Dz 10,43). Nowym aspektem Piotrowego świadectwa jest również zapowiedź przyszłego sądu. Zmartwychwstały Pan będzie z ustanowienia Bożego

---

³⁶ Por. Kilgallen, „Witness”, 141.

³⁷ Aletti („Świadkowie Zmartwychwstałego”, 142), a za nim Kubiś („Czas Kościoła”, 56-57) słusznie podkreślają „niezastępowalną” wartość apostoelskiego świadectwa, które najwyraźniej dokonuje się zgodnie z Bożym planem. Jednak obok wagi apostoelskiego charakteru tego świadectwa należy tym mocniej zaakcentować, że inicjatorem i głównym świadkiem w tej scenie pozostaje Duch Święty.

³⁸ Zob. Fitzmyer, *Acts*, 459-460.

³⁹ Na temat sensu wyrażenia „kraniec ziemi” zob. ostatni punkt niniejszego artykułu, poświęcony adresatom świadectwa.

sądził żywych i umarłych (10,42). Ponieważ ten sam motyw pojawia się również w przepowiadaniu apostoła Pawła do pogan (Dz 17,31), można wnioskować, że Jezus Sędzia był częścią kerygmatu Kościoła do pogan⁴⁰.

Ważnym uzupełnieniem świadectwa Kefasa są znaki. Opisując cuda dokonywane przez Piotra, autor Łk–Dz świadomie kształtuje swoją narrację o apostołe w taki sposób, by jego działalność taumaturgiczna upodobniała go do Mistra. Najlepszą ilustracją tego stwierdzenia jest scena z misji prowadzonej przez Piotra w Lyddzie i Jaffie⁴¹. Wskreszenie Tabity jest w sposób oczywisty modelowane na scenie przywrócenia do życia córki Jaira (Łk 8,54). W obydwu przypadkach znak dokonuje się po usunięciu niepotrzebnych gapiów (Łk 8,51; por. Dz 9,40). W kulminacyjnym momencie narracji Jezus wypowiada polecenie „Dziewczynko, wstań” (Łk 8,54). Niemal identyczne słowa wypowiada Piotr (Dz 9,40)⁴². W obydwu przypadkach taumaturg udziela pomocy przywróconej do życia osobie (Łk 8,54-55; Dz 9,41)⁴³.

---

⁴⁰ Fitzmyer, *Acts*, 141.

⁴¹ W języku polskim istnieją tylko dwa krótkie przyczynki na temat tych epizodów: Gryglewicz, „Egzegeza”, 135-162; Miłek, „Piotr”, 277-292. Literatura obcojęzyczna jest znacznie bogatsza, a z najważniejszych warto wymienić: Fenton, „Order”, 381-83; Schwartz, „Ben Stada”, 1-18; Smit Sibinga, „Acts 9,37”, 242-46; Tannehill, „Cornelius”, 347-56; Erichsen-Wendt, „Tabitha”, 67-90.

⁴² J. Kilgallen („Witness”, 144) zwraca uwagę, na potencjalny świadomy paralelizm brzmieniowy obydwu poleceń w języku aramejskim. Cytowana przez Marka wypowiedź Jezusa brzmiała bowiem „talitha, qum” (Mk 5,41). Retrowersja polecenia Piotra do języka aramejskiego musiałaby brzmieć „Tabitha, qum”, a więc niemal identycznie.

⁴³ Na podobieństwo działalności Piotra i Jezusa zwracają uwagę również inni egzegeci. Zob. Kubiś, „Czas Kościoła”, 45; Mattil, „The Jesus-Paul Parallels”, 15-46. To samo dotyczy paraleli Jezus – Paweł, zob. Mielcarek, *Jezus*, 175-176; Aletti, „Świadkowie Zmartwychwstałego”, 148; por. Rossi, *Pietro e Paolo*, a także Baker, *Identity*.

2.3.2. Szczepan i Filip – świadkowie nieapostolowie⁴⁴

Zaznaczono już wyżej, że świadków Jezusa nie da się sprowadzić do samego grona Dwunastu. W Ewangelii Łukasza określenie apostoł (*ἀπόστολος*) występuje wprawdzie jedynie w odniesieniu do nich (Łk 6,12-16), ale w drugim tomie autor najwyraźniej rozszerza jego znaczenie. Dz 14,4.14 odnoszą go bowiem do postaci, które nie należąc do najbliższego otoczenia Jezusa, są w stanie zaświadczyć o Jego zmartwychwstaniu⁴⁵. Jest faktem, że Łukaszowa narracja skupia się na kluczowych postaciach pierwotnej wspólnoty, sprawiając, że dalsze szeregi świadków pozostają czytelnikowi bliżej nieznanymi. Od czasu do czasu pojawiają się oni jednak w przeróżnych okolicznościach, kiedy wymaga tego główny cel opowiadania, jak chociażby w przypadku wyboru następcy Judasza (Dz 1,23). Postacie te w pewnym sensie przygotowują czytelnika na drugiego głównego bohatera Dziejów Apostolskich i świadka Zmartwychwstałego Pana – apostoła Pawła⁴⁶.

W Dz 6 Łukasz wprowadza na scenę dwóch mężczyzn, którzy pierwotnie należeli do diakonów wybranych do obsługi stołów jerozolimskiego kościoła, ale szybko stali się autentycznymi świadkami – Szczepana i Filipa. Pierwszego z nich autor już kilka wersetów dalej (w. 8) charaktery-

---

⁴⁴ E. Nellessen (*Zeugnis*, 61-64) obok diakonów Szczepana i Filipa analizuje także postacie Korneliusza, Tymoteusza i Ananiasza, ale użyta tam terminologia mówi o dobrym świadectwie innych na rzecz wymienionych.

⁴⁵ Jak zaznaczono wcześniej, apostołat w ścisłym sensie wymaga nie tylko świadectwa o zmartwychwstaniu, ale również osobistego udziału w ziemskiej działalności Jezusa. Trudno jednak wykluczyć świadectwo wielu spośród bezimiennego grona uczniów, którzy podążali za Jezusem. Łukaszowa narracja zdaje się dyskretnie uprzywilejowywać zwłaszcza kobiety (Łk 8,2-3; 23,49.55-56; 24,1-10). Środowiska feministyczne usiłują na tej podstawie budować przykłady milczącego świadectwa na rzecz zmartwychwstania Jezusa w Dziejach Apostolskich i wnosić o rzekomej strategii autora Łk–Dz pozyskania wpływowych matron w środowisku hellenistyczno-rzymskim; zob. Gilmann, „Bere-nice”, 263-264.

⁴⁶ Por. Kilgallen, „Witness”, 144.

zuje jako pełnego Ducha cudotwórcę i niezrównanego uczestnika dysput (w. 10), czym wyraźnie nawiązuje do wcześniej przedstawionej postaci Piotra. Oskarżony o wypowiedanie bluźnierstw przeciw świątyni Szczepan zostaje postawiony przed Sanhedrynem i wygłasza mowę, przedstawiając kolejne etapy historii zbawienia⁴⁷. W ostatnim fragmencie nawiązuje do wydarzeń paschalnych, nazywając Jezusa Sprawiedliwym (δικαιος), który został zdradzony i zabity (Dz 7,52; por. 2,23; 3,14-15). Te określenia stają się jasne dopiero po starannym przeanalizowaniu wcześniej wymienionych postaci. Mowa Szczepana zawiera bowiem pewne świadome paralelizmy między bohaterami Starego Testamentu i Jezusem. Pierwszym modelem jest zdradzony przez braci Józef, którym Bóg posłużył się dla wybawienia ludu Izraela (w. 9-16), a potem Mojżesz, pełen mądrości prorok potężny w słowach i czynach (w. 22). Ten ostatni zapowiedział również nadejście Proroka Wybawiciela w czasie oznaczonym (w. 37), który doprowadzi do zniszczenia świątyni z powodu Jego odrzucenia przez lud⁴⁸. Moc świadectwa Szczepana nie polega jednak na głoszonych przez niego treściach. Dzięki łasce wizji daje on świadectwo o wywyższeniu Zmartwychwstałego Chrystusa, które potwierdza własnym życiem (Dz 7,55-60)⁴⁹. Ostatnie chwile jego ziemskiej egzystencji, w których prosi Boga o przyjęcie swego ducha (δέξαι τὸ πνεῦμά μου) i o przebaczenie dla prześladowców (κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς ταύτην τὴν ἁμαρτίαν), wyraźnie przypominają sceny z męki samego Jezusa Pana

---

⁴⁷ Najwięcej na ten temat czytelnik znajdzie w artykułach S. Szymika, „Struktura”, 101-116; tenże, „Literacki gatunek”, 103-115; tenże, „Chrystologiczna perspektywa”, 163-175; Piekarz, „Szczepan”, 55-64; Lewandowski, „Mowa Szczepana”, 45-67; Musielak, „Mowy”, 129-155.

⁴⁸ Por. Kilgallen, „Witness”, 145.

⁴⁹ Szczepan nie jest jedyną postacią, która oddaje życie za Jezusa. Dz 12,2 wspominają w tym kontekście apostoła Jakuba. Są nimi także dwaj główni bohaterowie Dziejów – Piotr i Paweł, podążający śladami Chrystusa. Zob. Zumstein, „L'apôtre”, 183-205. Literatura wczesnochrześcijańska uczyni z terminu μαρτύς synonim osoby uczestniczącej w cierpieniu i śmierci Chrystusa.

(Dz 7,59; por. Łk 23,46 i Dz 7,60; por. Łk 23,34). O tożsamości Szczepana jako świadka Jezusa zaświadczył wprost Paweł w dalszej części opowiadania (Dz 22,20).

Drugi z diakonów, Filip, uczestniczy w odmienny sposób w świadectwie uczniów o Zmartwychwstałym. Łukasz koncentruje się na tej postaci przede wszystkim w 8. rozdziale (Dz 8,4-40), wzmiankując jego obecność jeszcze w Dz 21,8. Rozdział 8. relacjonuje misję Filipa w Samarii (w. 4-8), nawrócenie Szymona maga (w 9-13) i ewangelizację etiopskiego dworzanina (w. 26-40). Mimo że Łukasz do opisu działań diakona Filipa nie używa nigdy terminologii świadectwa, lecz ewangelizacji (εὐαγγελίζω – 8,12.35.40), rezerwując ją dla grona apostołów⁴⁰, należy je uznać za autentyczne świadectwo.

Scena działań ewangelizacyjnych Filipa w Samarii akcentuje tożsamość Jezusa jako Mesjasza, ponieważ środowisko Samarytan, mimo niechęci do Żydów, z podobnie żywą nadzieją oczekiwało Bożego Pomazańca. Łukasz relacjonuje, że podobnie jak to miało miejsce w przypadku Piotra i Szczepana, Filip wzorem Jezusa dokonywał wielu znaków. Wskazywały one na obecność królestwa Bożego i dawały nadzieję na eschatologiczne dary udzielane w imię Jezusa Mesjasza (w. 12). Świadectwo na rzecz Jezusa było zatem tożsame z uobecnianiem królestwa Bożego⁵⁰.

Nowe wymiary świadectwa przynosi ostatnia scena, w której Filip spotyka się z etiopskim dworzaninem⁵¹. Spotkanie obydwu bohaterów nie oznacza jeszcze początku misji wśród pogan, ponieważ etiopski urzędnik był najwyraźniej wyznania mojżeszowego, o czym świadczy jego lektura Księgi Izajasza. Początkiem świadectwa Filipa w tym przypadku stała się starotestamentowa obietnica mówiąca o cierpiącym Słudze Pana (Iz 52,13-53,12), którą diakon odnosi do wydarzeń paschalnych z Jezusem. Filip

---

⁵⁰ Por. Kilgallen, „Witness”, 147.

⁵¹ Szerzej na temat zagadnień literackich i teologicznych tej perykopy zob. Głuchowski, *Nawrócenie*, a także Kiernikowski, „Historia Filipa”, 206-213.

nie mógł wzorem Piotra nawiązać od razu do wydarzeń z Jeruzalem, ponieważ najprawdopodobniej nie były one Etiopowi bliżej znane. Nie zaczął także od opowiadania o swoim osobistym doświadczeniu. Korzystając natomiast z zainteresowania Afrykańczyka świętym tekstem, zinterpretował go chrystologicznie i przekazał mu Dobrą Nowinę o zbawieniu w Chrystusie, wychodząc od postaci cierpiącego Sługi z proroctwa Izajasza. Strategia Filipa odsłania jedną z możliwych form świadectwa praktykowanych w pierwotnym Kościele, zwłaszcza wobec wyznawców judaizmu, którzy, nie znając szczegółowych okoliczności zbawczych wydarzeń, mogli przyjąć Dobrą Nowinę poprzez swoją wrażliwość na przekaz Pisma.

2.3.3. Paweł – świadek uwierzytelniony

Historia Pawła w Łukaszowym opowiadaniu o początkach Kościoła zaczyna się wprawdzie już Dz 8,1.3, ale o początku jego świadectwa wobec Jezusa Zmartwychwstałego można mówić dopiero po wydarzeniu dramatycznego przełomu, jakim była chrystofania pod Damazkiem (Dz 9,1-18; por. 22,6-16; 26,12-18)⁵². Dzięki temu wydarzeniu dotychczasowy prześladowca Kościoła w bezpośrednim spotkaniu przekonał się, że Jezus zmartwychwstał i żyje. Dowiedział się również, że los Zmartwychwstałego Pana jest w przedziwny sposób spleciony z losem Jego uczniów i dlatego ich prześladowanie jest prześladowaniem samego Chrystusa (Dz 9,4)⁵³. Pierwszy czynnik jest w tym wypadku szczególnie istotny, ponieważ bycie świadkiem zmartwychwstania jest, według Piotra, warunkiem skutecznego i wiarygodnego świadectwa

---

⁵² Autorem pierwszego poważniejszego studium perykop o spotkaniu Szawła ze zmartwychwstałym w języku polskim opublikował Dąbrowski, „Nawrócenie”, 498-508. Z nowszych opracowań warto wymienić: Gieniusz, „Spotkanie”, 163-184; Najda, „Prorocki charakter”, 171-187; Kudasiewicz, „Nawrócenie”, 430-439; Rakocy, „Spotkanie”, 247-262; tenże, „Pawłowe doświadczenie”, 1256-1274.

⁵³ I.H. Marshall (*Acts*, 92) wyraża słuszne przekonanie, że istnieje wyraźne powiązanie eklezjologii Pawła z 1 Kor 12,1-4 ze sceną w Dz 9.

(Dz 1,22). Pawła nie można jednak zaliczyć do ścisłego grona apostołów, ponieważ nie spełnia on innego warunku – towarzyszenia Jezusowi „przez cały czas” wraz z innymi uczniami (1,21).

Czy autor Łk–Dz umieścił definicję apostoelskiej tożsamości na samym początku drugiego tomu swojego dzieła, by osłabić pozycję Pawła jako świadka?⁵⁴ Taką opinię trudno byłoby pogodzić z treścią księgi. Koncentracja narracyjna Łukasza na osobie Pawła przez ponad połowę Dziejów Apostolskich wyklucza taką intencję. Świadczy o tym także dwukrotne użycie określenia *οἱ ἀπόστολοι* w odniesieniu do Pawła i Barnaby (Dz 14,4.14)⁵⁵. Przeciwną intencję autora wspiera natomiast szereg scen, które upodobniają go do wąskiego grona najważniejszych świadków.

Paweł ma widzenia (Dz 16,9; 23,11)⁵⁶ i doświadcza bezpośredniego prowadzenia ze strony Ducha Świętego (Dz 16,6, 20,23). Sam zmartwychwstały Jezus przeznaczył go do misji, w której będzie musiał wiele wycierpieć dla Jego imienia (Dz 9,15-16). Jego świadectwo o Jezusie Chrystusie zaczyna się niemal natychmiast po nawróceniu (Dz 9,20-21), a wyprawa misyjna podjęta wraz z Barnabą dokonuje się z inspiracji Ducha Świętego i posłania wspólnoty Kościoła (13,2-4). Wreszcie, jego ewangelizacja jest

---

⁵⁴ Niektórzy egzegeci uważają Dz 13,31-32 za dowód, że Paweł nie cieszył się autorytetem apostoelskim i był tego świadom, ponieważ w swoim nauczaniu w Antiochii Pizydyjskiej nie powołuje się na osobiste doświadczenie spotkania ze Zmartwychwstałym, lecz wspomina o doświadczeniach Jego najbliższych uczniów; por. Aletti, „Świadkowie Zmartwychwstałego”, 134. Ten sam autor opublikował również inne studium na temat postaci Pawła w kontekście świadectwa; zob. tenże, „Evangelizzare” 179-192.

⁵⁵ J.-N. Aletti („Evangelizarre”) trafnie zauważa, że poza Dz 15,23 nie ma przykładów osobistego użycia terminu „apostol” przez grono Dwunastu. Wspomniany tekst jest oficjalną korespondencją z kościołem w Antiochii, która domagała się jednoznacznej identyfikacji.

⁵⁶ Przytaczając wydarzenia ze sceny swojego powołania, Paweł wspomina słowa Jezusa, który zapowiada jego misję ogłaszania tego, co widział i co jeszcze zobaczy (Dz 26,16).

równie skuteczna jak Piotra i dokonuje się wśród wielu znaków i cudów (Dz 13,9-12; 14,3.8-10; itd.).

Dwie mowy apostoła stanowią ważną ilustrację jego apostołskiego świadectwa. Pierwszą z nich Paweł wygłasza do Żydów zgromadzonych w synagodze w Antiochii Pizydyjskiej. Świadom ograniczonej wiedzy swoich słuchaczy rozpoczyna ją od historiozbowczego skrótu ilustrującego działanie Bożej Opatrzności w historii ludu Izraela (Dz 13,16-22), a następnie w typowy dla wczesnochrześcijańskiej katechezy sposób przechodzi do osoby Jezusa. Zgodnie ze schematem obecnym w ewangelii jego świadectwo rozpoczęło się od porównania Jezusa z Janem Chrzcicielem i wykazaniem wyższości Jezusa (w. 25). Po nim nastąpiła interpretacja wydarzeń paschalnych (w. 27-31) i ciąg argumentów z Pisma, które miały ostatecznie potwierdzić wiarygodność świadectwa (w. 32-37)⁵⁷. W ostatnim fragmencie swojego przemówienia Paweł akcentuje przede wszystkim kwestię przebaczenia grzechów dzięki wierze w Chrystusa, której nie można było osiągnąć poprzez zachowanie Prawa (Dz 13,38). Struktura mowy w Antiochii ukazuje w ten sposób Jezusa jako szczytowy moment ekonomii zbawienia, który staje się punktem zwrotnym w odpowiedzi Boga na duchowe potrzeby ludzkości. Dalszym ciągiem tej argumentacji jest wątek uniwersalistyczny (Dz 14,45-49), który narracyjnie przygotowuje wydarzenia zgromadzenia apostołskiego w Jerozalem (Dz 15) i otwartą misję do pogan.

Mowa apostoła na areopagu (Dz 17,22-31) stanowi próbę wypracowania modelu świadectwa o Jezusie wobec świata, który do tej pory nie był konfrontowany ani z przekazami żydowskich Pism, ani z Dobrą Nowiną głoszoną przez uczniów Chrystusa. Stąd propozycja zupełnie nowej formy świadectwa. Egzegeci uważają ją za przykład mistrzowskiej kompozycji retorycznej w stylu klasycznym.

---

⁵⁷ J.-N. Aletti („Świadkowie Zmartwychwstałego”, 137) zwraca uwagę na fakt, że Pawłowy dowód z Pisma jest analogiczny do Piotrowego, podkreślając teksty, które zapowiadają i potwierdzają zmartwychwstanie Jezusa.

Jej punktem wyjścia jest nawiązanie do sfery boskiej bliżej Ateńczykom nieznannej, którą wyrazili, budując specjalny ołtarz „nieznanemu bogu” (ἀγνώστῳ θεῷ w. 23)⁵⁸. Apostoł, wychodząc od niej, zaprezentował mieszkańcom Aten naukę o Bogu jedynym, Stworzycielu nieba i ziemi, który jest jednak blisko swojego stworzenia (w. 24-29). Kulminacyjnym punktem jego argumentacji jest zapowiedź nadchodzącego sądu, który domaga się nawrócenia ze strony wszystkich ludzi (w. 30). Według Pawła wyznaczonym sędzią będzie Jezus, którego Bóg uwiarygodnił przez wskrzeszenie go z martwych (w. 31). W ten sposób, mimo kompletnej nieznanności Ewangelii przez słuchaczy apostoła, zdołał on zaświadczyć nie tylko o Bogu jedynym, ale również o Jezusie⁵⁹.

Łukaszowy wysiłek w ukazaniu apostoła Pawła jako świadka można wysledzić także w wykorzystanej przez ewangelistę terminologii. Jak relacjonuje autor Łk–Dz, podczas swojej drugiej wyprawy misyjnej Paweł zatrzymał się dłuższy czas w Koryncie, gdzie był całkowicie pochłonięty nauczaniem i dawaniem świadectwa (διαμαρτυρούμενος⁶⁰ Dz 18,5) o Jezusie Mesjaszu wobec Żydów. Podobne określenie działalności apostoła wkłada Łukasz w jego usta podczas spotkania ze starszymi Kościoła w Efezie, nazywając świadectwem jego wezwanie Żydów i Greków do nawrócenia i wiary w Jezusa Pana (διαμαρτυρούμενος Dz 20,21; por. 26,22). W tej samej mowie czasownik ten pojawia się raz jeszcze w formie bezokolicznika (διαμαρτυράσθαι w. 24), wyrażając troskę Pawła o dokończenie misji udzielonej mu przez Jezusa. Paweł do samego końca Łukaszowego opowiadania daje świadectwo (διαμαρτυρούμενος) o królestwie Bożym i przekonuje słuchaczy o Jezusie (Dz 28,23).

---

⁵⁸ Znaleziony w Atenach fragment dedykacji skierowany był do bóstw, a nie jednego boga, ale apostoł sprytnie przerobił ją w swoim przemówieniu na liczbę pojedynczą, co pozwalało mu łatwiej dojść do treści, które zamierzał przedstawić; zob. Fitzmyer, *Acts*, 607.

⁵⁹ Por. Kilgallen, „Witness”, 154.

⁶⁰ Czasownik διαμαρτυρομαι oznacza zarówno uroczyste oficjalne potwierdzenie, jak i rodzaj podniosłego napomnienia; zob. BDAG 233.

Świadkiem (*μάρτυς*) nazywa apostoła Ananiasz (Dz 22,15) i tak też mówi o nim sam Jezus (Dz 26,16)⁶¹. W ustach zmartwychwstałego Pana wysiłki ewangelizacyjne apostoła nazwane są świadectwem (*μαρτυρία* Dz 22,18), a jego wcześniejsze działania w Jerozolimie i przysłże w Rzymie – świadczeniem (*διαμαρτύρομαι, μαρτυρέω* Dz 23,11).

Ostatecznie więc, mimo braku przynależności do grona Dwunastu, Paweł okazał się autentycznym apostołem i świadkiem. Jego apostołska tożsamość wyrasta ze spotkania ze Zmartwychwstałym, który przekazał mu misję świadczenia o Sobie, którą jest on gotów prowadzić aż po krańce ziemi i do końca swojego życia.

3. CHARAKTERYSTYKA ŚWIADECTWA

W początkowej analizie scen chrystofianijnych ustalono, że zmartwychwstały Jezus zapowiada świadectwo uczniów na dwa sposoby. W Ewangelii Łukasz posługuje się zaimkiem wskazującym „tych [rzeczy]” (*τούτων* Łk 24,48), a w Dziejach Apostolskich odnosi je bezpośrednio do osoby Jezusa (*μου μάρτυρες* Dz 1,8). A. Kubiś⁶² wskazuje, że dopełniacz zaimka osobowego „ja” w ostatnim wyrażeniu można rozumieć trojako (jako *genetivus originis, subiectivus* i *obiectivus*). Z trzech możliwości tylko ta ostatnia mówi coś o treści świadectwa, ponieważ Jezus jest rozumiany jako jego przedmiot. Określenie z Ewangelii o „tych [rzeczach]” jest znacznie szersze, gdyż każe poszukiwać wskazywanego przedmiotu w najbliższym bądź dalszym kontekście.

---

⁶¹ A. Kubiś („Czas Kościoła”, 60) i J.-N. Aletti („Świadkowie Zmartwychwstałego”, 136-137) zdają się nie zauważać, że Paweł w żadnym miejscu Dziejów nie składa osobistej deklaracji o swojej tożsamości jako świadka Chrystusa. Autor Łk-Dz angażuje w tym celu innych, łącznie z postacią Zmartwychwstałego. Oczywiście, wypowiedź apostoła można potraktować jako jego świadomy zabieg retoryczny, ale w tym wypadku należałoby go raczej przypisać Łukaszowi.

⁶² Zob. „Czas Kościoła”, 43.

Scena spotkania z uczniami po zmartwychwstaniu (Łk 24,36-49) wiąże się z wcześniejszymi chrystofaniami i wyzaniem wiary przedstawicieli pierwotnego Kościoła, którzy najwyraźniej doświadczają trudności w przyjęciu zwycięstwa Jezusa nad śmiercią (w. 3-5.19-24). Jezus zjawia się w trakcie ożywionej dyskusji wspólnoty na temat realności Jego zmartwychwstania (w. 36). Strach uczniów wskazuje, że są oni jeszcze daleko od ugruntowanej wiary (w. 37), ale mimo to są bezwzględnie pochłonięci roztrząsaniem sensu wydarzeń paschalnych. Wypowiedź Jezusa na temat świętych tekstów, wprowadzająca bezpośrednio obietnicę świadectwa apostołów, również dotyczy tych wydarzeń: „Mesjasz będzie cierpiał i trzeciego dnia zmartwychwstanie” (w. 46). Dodatkowo jest ona jeszcze uzupełniona informacją o przyszłym głoszeniu odpuszczenia grzechów w imię Jezusa (w. 47). „Te [rzeczy]” w najbliższym kontekście oznaczają zatem wydarzenia paschalne oraz Dobrą Nowinę o zbawieniu dla wszystkich.

Badając treść świadectwa w poszczególnych scenach Dziejów Apostolskich, w których użyto którejkolwiek formy czasowników *μαρτυρέω* i *διαμαρτύρομαι* lub rzeczowników *μάρτυς*, *μαρτυρία* i *μαρτύριον*, można uzupełnić wcześniejsze obserwacje⁶³. W Dz 1,8 Łukasz wskazuje enigmatycznie, że przedmiotem świadectwa będzie Jezus (por. Dz 13,31; 22,18; 23,11), nie wyjaśniając dokładnie, co ma na myśli. Jednak zaledwie kilkanaście wersetów dalej treść świadectwa zostaje radykalnie poszerzona i opisana. W scenie wyboru Macieja okazuje się, że będą się na nią składać wszystkie wydarzenia z życia Jezusa (Dz 1,21-22; por. 10,39), poczynając od momentu Jego

---

⁶³ Bardzo szczegółowe studium na temat terminologii świadectwa opublikował wiele lat temu Trites, *The New Testament Concept of Witness*. Autor analizuje po kolei zakres i znaczenie terminologii świadectwa w środowisku greckim, Septuagincie, BH, literaturze rabinicznej i Nowym Testamencie, poświęcając osobne rozważania czwartej Ewangelii, Dziejom Apostolskim (s. 128-153) i Apokalipsie. Rok wcześniej ukazało się podobne opracowanie w języku niemieckim, które koncentruje się na dziele Łukaszowym, cytowane już wcześniej; zob. Nellessen, *Zeugnis*.

„wejścia” w misję Mesjasza aż do Jego odejścia (εισήλθεν και ἐξῆλθεν). Najmocniejszy akcent spoczywa jednak na Chrystusowym zmartwychwstaniu (μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ), które pozostanie głównym motywem świadectwa w większości scen drugiego tomu dzieła Łukaszewego (2,32; 3,15; 4,33; 5,31; 10,40-41)⁶⁴.

Niekiedy świadectwo o Jezusie przybiera postać jakiegoś konkretnego aspektu Jego tożsamości. Na przykład Piotr, przemawiając do pogan zgromadzonych w domu Korneliusza w Cezarei, ukazywał słuchaczom Jezusa jako Sędzię (Dz 10,40-42). Natomiast Paweł podczas swojej działalności misyjnej w Koryncie wśród Żydów skupił się szczególnie na Jego mesjańskiej tożsamości (Dz 18,5). Autor Łk–Dz zaznacza jednocześnie, że świadectwo apostołskie nie ma nic wspólnego z prezentowaniem swoich prywatnych poglądów. Dlatego Paweł, którego misja zaczęła się od spotkania ze Zmartwychwstałym, będzie świadczył o tym, co zobaczył i usłyszał (ὡν ἑώρακας και ἤκουσας Dz 22,15), lub o tym, co Pan zechce mu objawić (ὡν τε ὀφθῆσομαι σοι Dz 26,16).

Świadectwo apostołów nawiązuje bardzo wyraźnie w swojej treści do ziemskiej działalności Jezusa. Tak jak ich Mistrz głosił konieczność nawrócenia (μετάνοια Łk 5,32; 15,7) i zapowiadał odpuszczenie grzechów (ἄφεσις

---

⁶⁴ Egzegeci zauważają koncentrację świadectwa o zmartwychwstaniu w pierwszej części Dziejów Apostolskich, wiążąc je oczywiście z wydarzeniami męki i śmierci, por. Keener, *Acts*, I, 696-697. Zjawisko to najczęściej tłumaczone jest treścią samych scen, w których do dwunastego rozdziału misja kierowana jest przede wszystkim do Żydów oraz do tych, którzy znali kontekst mesjańskiej nadziei Izraela. A. Kubiś („Czas Kościoła”, 44) wyróżnia trójstopniową ewolucję w przedmiocie świadectwa w Dziejach Apostolskich: (1) fakt zmartwychwstania (Piotr i inni do Żydów), (2) całe życie Jezusa (Piotr, Filip, Paweł i inni do pogan), (3) życie świadka (Paweł opowiada swoje życie, które zostało przemienione przez spotkanie z Jezusem Zmartwychwstałym, zarówno do Żydów, jak i pogan). Jednak zamiast o ewolucji bezpieczniej byłoby mówić o różnych typach świadectwa przedstawionych przez Łukasza. Można też mieć wątpliwości, czy zaproponowanej liczby trzech typów nie należałoby powiększyć.

ἀμαρτιῶν Łk 4,18-19; 24,47), tak również świadczą o nich Jego uczniowie (Dz 2,40; 5,31; 10,43; 20,21). O Pawle Apostole mówi się, że świadczy o Ewangelii łaski Bożej (τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ Dz 20,24), co przypomina podobne określenia w trzeciej Ewangelii, chociaż samo słowo „ewangelia” w nim nie pada (Łk 4,22)⁶⁵. Bardzo szczególnym tekstem stanowiącym pomost między działalnością Jezusa i apostołów jest zakończenie drugiego tomu dzieła Łukasowego, w którym wspomniane jest świadectwo Pawła uwięzionego w Rzymie o królestwie Bożym (διαμαρτυρούμενος τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ Dz 28,23). Lektura Ewangelii Łukasza dostarcza wielu przykładów głoszenia przez Jezusa królestwa Bożego (Łk 4,33; 8,1; 9,11; 11,20; 16,16). To On posyła dwunastu apostołów (9,2), a potem siedemdziesięciu dwóch uczniów (10,9), aby czynili to samo.¹⁵ Sposób ogłaszania królestwa pozwala stwierdzić, że jego nadejście zbiega się z przyjściem Jezusa: „jeśli Ja palcem Bożym wyrzucam złe duchy, to istotnie przyszło już do was królestwo Boże” (ἔφθασεν ἐφ’ ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ Łk 11,20)⁶⁶, i tak też zdają się rozumieć je uczniowie w Dziejach Apostolskich.

4. ADRESACI ŚWIADECTWA

Analiza dwóch kluczowych perykop związanych z ostatnią chrystofanią (Łk 24; Dz 1,5-8) ukazała dosyć jednoznacznie potencjalnych adresatów apostołskiego świadectwa. Według trzeciej Ewangelii apostołowie będą świadkami głoszenia nawrócenia i odpuszczenia grzechów wszystkim narodom (πάντα τὰ ἔθνη Łk 24,47). W tym samym wersecie Łukasz zaznacza jeszcze punkt wyjścia owej misji, stwierdzając, że wszystko zacznie się

---

⁶⁵ Łukasz nie używa w pierwszym tomie słowa „ewangelia”, ale korzysta z odpowiedniej formy czasownikowej „ewangelizować” (εὐαγγελίζω – Łk 1,19; 2,10; 3,18; 4,18; 4,43; 7,22; 8,1; 9,6; 16,16; 20,1).

⁶⁶ Aletti, *Il racconto*, 112.

od Jeruzalem (*ἀρξάμενοι ἀπὸ Ἱερουσαλήμ*). Przekaz Zmartwychwstałego w Dz 1,8 jest już znacznie precyzyjniejszy, ponieważ zakreślone zostały konkretne strefy coraz bardziej odległych od Jeruzalem terenów. Najpierw miejscem działalności świadków będzie Jeruzalem, potem Judea, Samaria, a wreszcie bliżej nieokreślony „kraniec ziemi” (*ἔσχατος τῆς γῆς*).

Mieszkańcy Świętego Miasta i przybyli tam pielgrzymi stali się adresatami pierwszego świadectwa apostoła Piotra (Dz 2,9-11). Liczne nawrócenia zdynamizowały apostolską misję, która koncentrowała się zwłaszcza na terenie świątyni (Dz 3,1-4,22). Jej spektakularna skuteczność ściągała ludzi z okolicznych miejscowości, którzy liczyli na konkretne, doraźne korzyści w postaci uzdrowień lub uwolnienia od złych mocy (Dz 5,16). Krótko po udzieleniu tej informacji Łukasz posługuje się w swojej narracji ustami arcykapłana, by poinformować czytelnika, że zadanie złożenia świadectwa wobec Jeruzalem zostało wypełnione, ponieważ miasto jest pełne apostolskiej nauki (*πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν* Dz 5,28).

Świadkowie Ewangelii nie od razu decydują się opuścić Święte Miasto. Dopiero prześladowania wzniecone po konfrontacji hellenistycznych Żydów ze Szczepanem zmusiły ich do misji w Judei i Samarii (Dz 8,1). Autor Łk-Dz nie skupia się jednak na szczegółach prześladowań, zapoznając czytelnika ze scenami przykładowych misyjnych sukcesów Filipa (8,4-25). On jako pierwszy dociera do Samarii i skutecznie głosi Dobrą Nowinę (w. 6). Po nim przybywają tam Piotr i Jan, modląc się o Dar Ducha Świętego dla nowo ochrzczonych (w. 15-17), dając świadectwo i opowiadając słowo Pana (w. 25). W drodze powrotnej do Jeruzalem głoszą Ewangelię w wielu wioskach samarytańskich.

W wypowiedzi z Dz 1,8 Zmartwychwstały przechodzi od razu od Samarii do krańca ziemi, ale opisywana przez Łukasza działalność misyjna na Cyprze, w Azji Mniejszej, a potem w Grecji i Italii nie wyczerpuje takiego geograficznego określenia. Wyobrażenia starożytnych o odległych krainach sięgały co najmniej Półwyspu Iberyjskiego, gdzie

według podań starożytnych, mogło leżeć legendarne Tarszisz⁶⁷. Paweł wspomina jednak o Hiszpanii tylko w Liście do Rzymian, a w *Dziejach Apostolskich* nie ma o niej wzmianki. Wydaje się zatem, że intencja autora miała odmienną od geograficznego charakteru. A. Kubiś⁶⁸ zwraca uwagę, że narracja o Samarii kończy się sceną skutecznej ewangelizacji etiopskiego urzędnika (8,38). Tuż po niej następuje opowiadanie o nawróceniu Pawła, w którym sam Jezus deklaruje wobec Ananiasza w widzeniu, że apostoł zanieś imię Jezusa do pogan (Dz 9,15). Paweł prowadzony przez Ducha Świętego odwiedza kolejne miejsca, aż po Rzym, w którym opowiadanie Łukasza się kończy. Rzym trudno jednak uznać za kraniec ziemi. W rozumieniu wielu starożytnych było to raczej ówczesne centrum świata⁶⁹.

Niedostatki interpretacji geograficznej w stosunku do frazy *ἔσχατος τῆς γῆς* (Dz 1,8) każą poszukiwać alternatywnych wyjaśnień. Wiadomo, że trzeci ewangelista w wielu przypadkach inspirował się tradycjami prorockimi z Księgi Izajasza. Powszechnie uważa się, że sama koncepcja *Dziejów*, której akcja rozwija się od Jeruzalem ku odległym krainom, opiera się na tekście z Iz 2,3-4: „Bo Prawo wyjdzie z Syjonu i słowo Pana – z Jeruzalem”. Omawiane wyrażenie z Dz 1,8 również można spotkać u Izajasza: Ustanowię cię światłością dla pogan (*εἰς φῶς ἐθνῶν*), aby moje zbawienie dotarło aż do krańców

---

⁶⁷ Nazwa miasta pojawia się w Biblii wielokrotnie, zwłaszcza w Księdze Izajasza (zob. Rdz 10,4; 1 Krl 10,22; 1 Krn 1,7; 7,10; 2 Krn 9,21; 20,36; Ps 48,8; 72,10; Iz 2,16; 23,1.6.10.14; 60,9; 66,19; Jr 10,9; Ez 27,12.25; 28,13; 38,13; Jon 1,3; 4,2). Lokalizacja Tarszisz jest przedmiotem dyskusji, ale uczeni wskazują między innymi Tartessus w południowo-zachodniej Hiszpanii. Zob. Baker, „Tarshish”, 331-332.

⁶⁸ Zob. „Czas Kościoła”, 53.

⁶⁹ Na temat znaczenia Rzymu w kontekście ewangelizacji zob. Podeszwa, „Trzeba”, 293-307. Autor po analizie fragmentów z nazwą stolicy imperium doszedł do wniosku, że dla Łukasza Rzym stał się symbolem uniwersalistycznej misji kierowanej do wszystkich ludzi. Pozostaje kwestią otwartą, czy rzeczywiście wizja Rzymu jako centrum chrześcijaństwa „promieniującego na cały świat” jest już udziałem trzeciego ewangelisty. Tamże, 306-307.

ziemi (ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς Iz 49,6). Kontekst prorockiej wypowiedzi wskazuje, że dla Izajasza krańce ziemi są synonimem nie-Żydów, którzy tam mieszkają. Łukasz wykorzystuje werset z Izajasza w podobnym klimacie jako cytat w katechezie Pawła i Barnaby w synagodze w Antiochii Pizydyjskiej. Pełni on funkcję uzasadnienia postawy apostołów, którzy postanawiają zwrócić się do pogan. Wynika stąd, że wyrażenie „krańce ziemi” należy rozumieć symbolicznie, jako synonim pogan⁷⁰.

Ostatecznie więc adresatem świadectwa o Jezusie jest każdy człowiek. Natomiast zgodnie z planem Dziejów Apostolskich orędzie Chrystusa jest przede wszystkim kierowane do Żydów (Jeruzalem i Judea), potem do innowierców (Samaria), a wreszcie do wszystkich innych pozostających w największym dystansie w stosunku do ludu Izraela (krańce ziemi).

5. PODSUMOWANIE

Wielkie bogactwo Łukaszowej teologii świadectwa pozwoliło na uwzględnienie tylko niektórych, najważniejszych jej aspektów. Obok tego, co najbardziej oczywiste, czyli świadectwa apostoelskiego, jego charakteru oraz adresatów, niniejsze studium odsłoniło także świadectwo innych osób zaangażowanych w proces przekazywania Dobrej Nowiny o zmartwychwstałym Panu i Jego darze zbawienia dla każdego człowieka. Najmocniejszy akcent należy położyć na świadectwo samego Boga, który pozostając dla ludzi tajemnicą, wciąż angażuje się w ich dzieje, dając świadectwo swoich zbawczych planów. Mimo że teksty łączące poszczególne osoby Trójcy Świętej ze świadczeniem nie są liczne, stanowią one fundament Łukaszowej teologii świadectwa.

---

⁷⁰ Kubiś, „Czas Kościoła”, 53.

BIBLIOGRAFIA

- Aletti J.-N., „Evangelizzare o testimoniare? Il caso di Paolo negli Atti degli Apostoli”, *Euntes Docete* 61/2 (2008) 179-192.
- Aletti J.-N., „Świadkowie Zmartwychwstałego. Duch Święty i świadectwo w Dziejach Apostolskich”, *Verbum Vitae* 1 (2002) 127-149.
- Aletti J.-N., *Il racconto come teologia. Studio narrativo del terzo vangelo e del libro degli Atti degli Apostoli* (Bologna: BDB, 2009).
- Baker C., *Identity, Memory, and Narrative in Early Christianity: Peter, Paul, and Recategorization in the Book of Acts* (Eugene, OR: Pickwick, 2011).
- Baker D.V., „Tarshish”, *The Anchor Yale Bible Dictionary* (red. D.N. Freedman) (New York, NY: Doubleday, 1996) VI, 331-332.
- Banaszek A., „«Uczeń» i «świadek» w kontekście nakazów misyjnych (Mt 10,5b-6; 29,19; Łk 24,47-48; Dz 1,8b)”, *Trud w Panu nie jest daremny (por. 1 Kor 15,58)*. Studia ofiarowane księdzu profesorowi doktorowi habilitowanemu Janowi Załęskiemu w 70. rocznicę urodzin (red. W. Linke) (Niepokalanów: Wyd. oo. Franciszkanów, 2010) 31-59.
- Barrett, C.K.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Acts of the Apostles* (The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments; Edinburgh: T&T Clark, 2004).
- Bauer W. – Danker F.W. – Arndt W.F. – Gingrich F.W., *Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Chicago: University Press, 2000) (=BDAG).
- Blass F. – Debrunner A. – Funk R.W., *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Chicago: University Press, 1961) (=BDF).
- Bolt P.G., „Mission and Witness”, *Witness to the Gospel. The Theology of Acts* (red. I.H. Marshall) (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1998) 191-214.
- Bruce F., *The Acts of the Apostles* (Grand Rapids: Eerdmans, 1990).

- Dąbrowski E., „Nawrócenie św. Pawła według współczesnej krytyki biblijnej (Dz 9,1-19; 22,4-16; 26,9-18)”, tenże, *Dzieje Apostolskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (PŚNT 5; Poznań: Pallottinum, 1961) 498-508.
- Dziuba A.F., „Być świadkiem”, *Collectanea Theologica* 72/4 (2002) 105-122.
- Erichsen-Wendt F., „Tabitha – Leben an der Grenze: Ein Beitrag zum Verständnis von Apg 9,36-43”, *Biblische Notizen* 127 (2005) 67-90.
- Fenton J., „The Order of the Miracles Performed by Peter and Paul in Acts”, *Expository Times* 72 (1965-66) 381-83.
- Fitzmyer, J., *The Acts of the Apostles: A New Translation with Introduction and Commentary* (New Haven – London: Yale University Press, 2008).
- Gieniusz A., „Spotkanie ze Zmartwychwstałym jako podstawa Pawłowej misji do Żydów i pogan”, *Verbum Vitae* 1 (2002) 163-184.
- Gilman F.M., „Berenice as Paul’s Witness to the Resurrection (Acts 25–26)”, *Resurrection in the New Testament*. Festschrift to J. Lambrecht (red. R. Bieringer – V. Koperski – B. Lataire) (BETL 165; Leuven: University Press – Peeters, 2002) 249-264.
- Głuchowski R., *Nawrócenie dworzanina królowej etiopskiej typem ewangelizacji bez granic*. Społeczno-geograficzny wymiar Łukaszwego uniwersalizmu zbawczego w Dz 8,25-40 (Studia Biblica Lublinensia 5; Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010).
- Gryglewicz F., „Egzegeza Dziejów Apostolskich (rozdziały 9–12)”, *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki* (red. L. Stachowiak – R. Rubinkiewicz) (Lublin: RW KUL, 1982) V, 135-162.
- Jóźwiak F., „Dzieje Apostolskie”, *Wstęp do Nowego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz) (Wstęp do Pisma Świętego 3; Poznań: Pallottinum, 1996) 275-298.
- Keener C.S., *Acts. An Exegetical Commentary*. I. Introduction and 1:1–2:47 (Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2012).
- Kiernikowski Z., „Historia Filipa (Dz 8,25-40). Paradygmat ewangelizacji”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 53/3-4 (2000) 206-213.

- Kilgallen J., „Witness in the Acts of the Apostles”, *Studia Missionalia* 53 (2004) 135-157.
- Kilgallen J.J., „«With Many Other Words» (Acts 2,40): Theological Assumptions in Peter's Pentecost Speech”, *Biblica* 83 (2002) 71-87.
- Kubiś A., „Czas Kościoła czasem świadectwa Ducha. Relacja pomiędzy Duchem Świętym a świadectwem w Dziele Łukasowym”, *Moc świadectwa. Sympozjum w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym. Katowice, 8-9 XI 2013* (red. J. Wilk) (Dni Duchowości 9; Katowice: Księgarnia św. Jacka, 2014) 32-68.
- Kudasiewicz J., „«Wy jesteście świadkami tego» (Łk 24,48). Przyczynek do Łukaszej teologii świadectwa”, *Świadek Chrystusowych cierpień (1 P 5,1)*. Prace dedykowane księdzu profesorowi Adamowi Kubisiowi (Wydział Teologiczny PAT. Studia 10; Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT, 2004) 519-540.
- Kudasiewicz J., „Jeruzalem – punktem wyjścia misji apostołskiej (Łk 24,47n; Dz 1,8)”, *Materiały Kongresu Biblijnego w Krakowie 6-8 czerwca 1972 r.* (red. S. Grzybek – J. Chmiel) (Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie, 1974) 124-155.
- Kudasiewicz J., „Nawrócenie Szawła z Tarsu”, *Kielecki Przegląd Diecezjalny* 84/5 (2008) 430-439.
- Lewandowski A., „Mowa Szczepana formą pierwotnego kerygmatu (Dz 7)”, *Theologica Thoruniensia* 2 (2001) 45-67.
- Marshall, I.H., *The Acts of the Apostles* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 2003).
- Mattil A.J., „The Jesus-Paul Parallels and the Purpose of Luke-Acts: H.H. Evans Reconsidered”, *Novum Testamentum* 17 (1975) 15-46.
- Mickiewicz F., *Świadkowie zbawczego posłannictwa oraz mesjańskiej i boskiej godności Jezusa w pismach św. Łukasza i św. Jana* (Ząbki: Apostolicum, 2003).
- Mielcarek K., „Dynamizm i eklezjotwórcza moc Słowa na podstawie formuł zawartych w Dz 6,7; 12,24; 19,20”, *Moc słowa Pańskiego. Adhortacja apostołska Verbum Domini w refleksji biblijno-teologicznej* (red. A. Piwowar – B. Mi-

- gut) (Analecta Biblica Lublinensia 7; Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012) 53-64.
- Mielcarek K., „Moc Jezusowego słowa w dziele Łukaszym”, *Verbum Vitae* 13 (2008) 111-128.
- Mielcarek K., „Żydowskie święto Pięćdziesiątnicy w perspektywie św. Łukasza (Dz 2,1-41)”, *Roczniki Teologiczne* 50/1 (2003) 6778.
- Mielcarek K., *Jezus – Ewangelizator ubogich (Łk 4,16-30)*. Studium z teologii św. Łukasza (Lublin: And, 1994).
- Mikołajczak M., „Świadectwo Jezusa w świątyni jerozolimskiej wobec sprzeciwu starszych (Dz 4-6)”, *Słowo jest prawdą*. Księga pamiątkowa dla księdza profesora Stanisława Mędała CM w 65. rocznicę urodzin (red. W. Chrostowski) (Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 2000) 253-263.
- Milek M., „Piotr jako głowa Kościoła w Dziejach Apostolskich”, *„Utwierdzaj twoich braci” (Łk 22,32)* (red. T.M. Dąbek) (Papieska Akademia Teologiczna. Wydział Teologiczny. Katedra Teologii Biblijnej; Kraków–Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2003) 277-292.
- Musielak J.M., „Mowy w Dziejach Apostolskich”, *Księga Dziejów Apostolskich* (red. J.K. Pytel) (Nie wstydzę się Ewangelii. Seria Biblijna 1; Szczecin: Ottonianum, 1999) 129-155.
- Najda A.J., „Prorocki charakter powołania Pawła”, *Studia teologiczne. Białystok–Drohiczyń–Łomża* 26 (2008) 171-187.
- Nellessen E., *Zeugnis für Jesus und das Wort*. Exegetische Untersuchungen zum lukanischen Zeugnisbegriff (BBB 45; Köln: Hanstein, 1976).
- Nolland J., „Words of Grace (Luke 4:22)”, *Biblica* 84 (1984) 44-60.
- Ó Fearghail F., *The Introduction to Luke-Acts*. A Study of the Role of Lk 1,1–4,44 in the Composition of Luke’s Two-Volume Work (Analecta Biblica 126; Rome: PIB, 1991).
- Pervo R.I. – Attridge H.W., *Acts: A Commentary on the Book of Acts* (Hermeneia; Minneapolis: Fortress Press, 2009).
- Piekarz D., „Szczepan – skrajny radykał czy wierny świadek Ewangelii?”, *„Utwierdzaj twoich braci” (Łk 22,32)* (red. T.M. Dąbek) (Papieska Akademia Teologiczna. Wydział Teologiczny. Katedra Teologii Biblijnej; Kraków – Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2003) 55-64.

- Podeszwa P., „«Trzeba, abyś w Rzymie zaświadczył o mnie» (Dz 23,11b). Rzym w Dziejach Apostolskich”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 64/4 (2011) 293-307.
- Rakocy W., „«Będziecie moimi świadkami...» (Dz 1,8). Dzieje Apostolskie”, *Dzieje Apostolskie i Listy św. Pawła* (red. J. Frankowski – S. Mędała) (Wprowadzenie w Myśl i Wezwanie Ksiąg Biblijnych 9; Warszawa: ATK, 1997) 3-81.
- Rakocy W., „Pawłowe doświadczenie Chrystusa pod Damaszkiem: nawrócenie czy powołanie?”, *Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu. Księga pamiątkowa dla księdza profesora Waldemara Chrostowskiego w 60. rocznicę urodzin* (red. B. Strzałkowska) (Ad Multos Annos 15; Warszawa: Stowarzyszenie Biblistów Polskich, 2011) III, 1256-1274.
- Rakocy W., „Spotkanie Szawła z Tarsu ze zmartwychwstałym Panem”, *Scripture Lumen* 2 (2010) 247-262.
- Rosik M., „Duch Święty – źródło odwagi w głoszeniu słowa zbawienia (Dz 4,23-31)”, *Verbum Vitae* 2 (2002) 151-164.
- Rossi L., *Pietro e Paolo testimoni del Crocifisso-Risorto*. La „synkrisis” in At 12,1-24 e 27,1-28,16: continuità e discontinuità di un parallelismo nell’opera lucana (Analecta Biblica 205; Roma: Gregorian & Biblical Press, 2014).
- Rostkowski Z., „Znaczenie apostolskiego świadectwa w dziele ewangelizacji (na przykładzie Dz 10,34-43)”, *Studia Teologiczne. Białystok–Drohiczyń–Łomża* 16 (1998) 43-65.
- Schwartz J., „Ben Stada and Peter in Lydda”, *Journal for the Study of Judaism* 21 (1990) 1-18.
- Smit Sibinga J., „Acts 9,37 and Other Cases of ellipsis objecti”, *Text and Testimony*. Essays on New Testament and Apocryphal Literature in Honour of A.F.J. Klijn (Kampen: Kok, 1988) 242-246.
- Soards M.L., *The Speeches in Acts. Their Content, Context, and Concerns* (Louisville, KY: Westminster J. Knox Press 1994).
- Szymik S., „Chrystologiczna perspektywa interpretacji historii Izraela w mowie św. Szczepana (Dz 7,2-53)”, *Biblia o odkupieniu* (red. R. Rubinkiewicz) (Lublin: RW KUL, 2000) 163-175.

- Szymik S., „Literacki gatunek mowy św. Szczepana (Dz 7,2-53)”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 44/1 (1997) 103-115.
- Szymik S., „Struktura literacka mowy Świętego Szczepana (Dz 7,2-53)”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 35/1 (1988) 101-116.
- Tannehill R., „«Cornelius» and «Tabitha» Encounter Luke’s Jesus”, *Interpretation* 48 (1994) 347-56.
- Tannehill R., *The Narrative Unity of Luke-Acts. II. The Acts of the Apostles* (Minneapolis: Fortress Press, 1986).
- Trites A.A., *The New Testament Concept of Witness* (SNTSMS 31; Cambridge: University Press, 1977).
- Zmijewski J., *Die Apostelgeschichte* (Regensburg: Pustet, 1994).
- Zumstein J., „Lapôte comme martyr dans les Actes de Luc. Essai de lecture globale”, *Miettes exégétiques* (Monde de la Bible 25; Genève: Labor et Fides, 1991) 183-205.

Krzysztof Mielcarek
Al. Raclawickie 14
20-950 Lublin
krzysztof.mielcarek@kul.pl

KRZYSZTOF MIELCAREK, doktor habilitowany teologii, profesor KUL, pracownik Katedry Ewangelii i Pism Apostolskich Instytutu Nauk Biblijnych KUL, autor monografii: *Ierusalēm, Hierosolyma. Starotestamentowe i hellenistyczne korzenie Łukaszewego obrazu świętego miasta w świetle onomastyki greckiej* (Studia Biblica Lublinensia 2; Lublin: Wydawnictwo KUL, 2008).